

GAÁL JÁNOS

A hajléktalanok visszavezetése a társadalomba

A hajléktalanok száma egyes becslések szerint 30–35 ezerre tehető, de vannak, akik szerint ez a szám az 50 ezret is meghaladja.

Jelentős részük a fővárosban él.

Rengeteg statisztikai adat jelenik meg ebben a témában, amely bizonyítja, hogy napjaink egyik legégetőbb társadalmi-szociális problémájával állunk szemben. Rendkívül bőszítő és szégyenteljes, hogy még olyan statisztikai elemzéssel is találkozhatunk, amely előre fölbecsüli az ideai tél során bekövetkező fagyhalálózások számát. Felmerül a kérdés, mit tud tenni az ezredforduló embere érdemben azért, hogy kevesebben legyenek az utcán hajlék és oltalom nélkül?

Amikor őseink hordákba verődtek, törzseket alkottak, egyúttal annak a lehetősége is megteremtődött, hogy gondoskodjanak a gyengébből, el-esetről. És megtették. Neki is jutott a tűz melegéből, a barlang oltalmából, az elejtett zsákmányból. Gondoskodtak egymásról.

Az egész társadalom érdeke e kirekesztődésnek a megakadályozása, a lecsúszott ember segítése!

Emberi történetek sokasága bizonyítja, hogy a méltatlan sors gyakran csak balszerencse, emberi gyarlóság vagy társadalmi kirekesztés és előítélet következménye. A történelem minden korszakát végigkíséri a nyomor, a szegénység és a kirekesztődés jelensége. Minden nemzet történetében megvoltak az intézkedések, a törvények és a törekvések is a probléma megoldására, de általánosan üdvözítőnek nyilvánítható recept a mai napig nem létezik. Ennek oka talán az osztársadalmi összefogás hiányában rejlik. A történelmi korok mindegyikében megvoltak azok a személyek, szervezetek, csoportosulások, akik segíteni akartak az elesetteken, de valódi nemzeti együttműködésre nem sikerült példát találni a szóban forgó kérdésben. Ma is megvannak a szükséges szolgálatok, amelyek bár tevékenységük egyes részterületein támogatják egymást, de amelyeknek bizonyos értelemben mégis rivalizálniuk kell, az anyagi szempontok miatt. Ezek a szervezetek, alapítványok, krízisszolgálatok állami feladatokat vállalnak át, és hihetetlenül fontos tevékenységet folytatnak (sok esetben állami normatívából). Számos emberi életet mentenek meg a fagy- vagy az éhhaláltól, ha kell, betegeket ápolnak, ruhát vagy meleg ételt osztanak, hajlékot kínálnak a rászorulóknak a ködös és fagyos éjszakában. A munka, amit ők végeznek, nélkülözhetetlen. A következő tervtanulmány nem is vitatja ezt, első lépésben mindössze felveti az ér-

demi segítség dilemmáját és lehetőségét. Ezért mindenekelőtt le kell szögeznünk, hogy annak a padon, kapualjban, metróaluljáróban, bokorban, konténerben, kukában, házak ablaka alatt vagy templomlépcsőn éhező, ázó-fázó, talán néha már fájdalmat sem érző embernek, aki a végső csüggedés, a halál küszöbén áll, azonnal szüksége van arra a gondoskodásra, amit a fent említett szervezetek végeznek. Mindannyian tisztában vagyunk azzal, hogy a különböző karitatív akciók nem oldanak meg emberi sorsokat, nem jelentenek tapaszt a társadalom súlyos szociális sebére. Ezek a segítő munkacsoportok többnyire nem arra specializálódtak, hogy emberi sorsokat, életet tereljének a helyes és méltó irányba. Ezt sem pénzügyi helyzetük, sem infrastrukturális lehetőségeik nem teszik lehetővé. Az ő munkájuk így szép. Az említett elismerés mellett mégis, minden mentő, minden akció csak „ambuláns tüneti kezelésnek és tűzoltómunkának” tekinthető.

Van azonban lehetőség arra, hogy megvalósuljon a hajléktalan teljes rehabilitációja, újrászocializálódása és visszavezetése a társadalomba. Kezdeményezések léteznek ezen a területen is – ilyen a budapesti Dózsa György úti hajléktalanszállás vagy a békéscsabai kezdeményezés, ahol szakmára tanítják a hajléktalant, s szociális lakást kap, ha dolgozni kezd.

Az alábbi terv röviden felvázolja egy olyan rehabilitációs intézményrendszer (hívjuk ezt Esélyházaknak) létrehozásának lehetőségét és tervét, amelynek célja és feladata a talaját vesztett ember visszavezetése a társadalomba, segítése – hosszú távon – a végleges beilleszkedésben, a szokványos értelemben vett lakóközösségekbe és a szokványos munkahelyekre. Visszaadni számára az emberi kapcsolatok, a mindennapi kommunikáció igényét, az alkotás, a munka élményét, hogy tükörbe nézve ép, egész embernek érezhesse magát. Ezt segíti az Esélyházak minden szintje.

Az Esélyházak különbözősége a hajléktalanokat segítő, egyéb rendszerekhez képest

A hajléktalanság méltatlan, szomorú és szerencsétlen sors. Se otthon, se munkahely, a székelyen miatt család sincs. Egy idő után már hiányoznak az okmányok is, amelyek a társadalomban való léthez szükségesek.

Az alábbiakban tervezett Esélyházak létrejötte és kialakítása azt a lehetőséget teremtené meg, hogy egy komplex létesítmény-együttessel megvalósulhasson a hajléktalan teljes rehabilitációja, visszavezetése a társadalomba. Az Esélyházak rendszere visszaadja a befogadott számára az önbecsülést, a társadalmi mobilitás lehetőségét, a civilizált, emberhez méltó élethez szükséges alapvető feltételeket és javakat, a hozzáférést a társadalmi szolgáltatásokhoz, és részvételüket a társadalom működésében.

Ez több éves törődést is jelent egy-egy emberrel. A tervezet legnagyobb része arra az alapgondolatra épít, hogy azokat a hajléktalanokat fogadja, akiknek céljuk és elhatározásuk a társadalomba való visszakerülés. Ide tartoznak azon munkaképes korú, de egészséges, pszichés és szociális állapotában visszafordítható módon károsodott személyek, akik önként és tevékenyen részt vesznek a számukra szervezett komplett és

átfogó rehabilitációs programban. Ez a folyamat tartalmazza a szociális-mentálhigiénés gondozást, foglalkoztatás megszervezését stb. A segítséget így elfogadó és a rendszer működését megértő rászoruló számára erős motivációt nyújt majd a lelkesen és hatékonyan segítő környezet, a biztos támasz, és az, hogy újra célt, értelmet adnak életének.

A program egy felszabaduló laktanyabázist alakít át több funkcióssá erre a célra. Az átalakítás fokozatos ütemezése megteremti a lehetőségét annak, hogy egyes „szintekre” megérjenek a már itt élők. A program alulról építkezve, kevés fővel kezdi meg a működést, így saját tapasztalataira építve viszonylag gyorsan fogadja a nagyobb létszámot, ahogy az épületkomplexumok kialakulnak.

Nem szabad arra gondolni, hogy ez valamiféle újabb kirekesztést, elkülönítést jelent. Megismerve az egész koncepció lényegét, majd megértjük, hogy valóságos és reális esélyt adó szituációk sorát adja az elképzelt környezet. A kissé elzárt tér a botladozások során takarás is a kíváncsi szemek elől. Oltalom, védelem és vigasz az érzékenyebbeknek a nem empatikus emberek bántásaival szemben.

Az Esélyházak rendszerének felépítése

1. Az első és legfontosabb eleme az intézményrendszernek, hogy egyik épületrészében változatos munkát kínál a hajléktalannak (ezt az Esélyházak munkaépületének nevezzük). Ezt úgy teszi lehetővé, hogy egyezéseket, szerződéseket köt olyan termelő vállalatokkal, amelyek egy-egy munkatermüket kihelyeznék az Esélyházak-udvarba. Másrészt a komplexumon belül, az épületek körüli összes kiosztható munkát munkahelyként, fizetésért végeznék a lakók. Bérüket az Esélyházak Közhasznú Társaságtól kapnák. A külső munkahelykeresésre irányuló törekvés állandó lesz, csakúgy, mint a közmunkákba való bevonás megvalósítása. A korábbi hajléktalant folyamatosan foglalkoztatjuk. Ez nemcsak azért lényeges, hogy le legyen kötve, hanem hogy fokozatosan átérezze önmaga társadalmi hasznosságát is. Így sem benne, sem a tágabb környezetében élőkben nem erősödne tovább az a feltételezés, hogy az adófizető állampolgárok révén az állam mindenféle ellenszolgáltatás nélkül tartja el őt. Azért emeltem ide ezt a lényegi elemet, mert fontos érzékelteni annak felismerését, hogy melyek lehetnek azok a pontok a szóban forgó emberek életében, amelyek új erőt adhatnak az újrakezdéshez és hitet a folytatáshoz. Látni fogjuk a későbbiekben, hogy a tervezetet végigkíséri ez a szemlélet, és a társadalomba való „visszatérésre” irányuló felkészítéshez mindvégig használni kívánja a lelki megerősítés módszerét és a lakók (szándékosan nem használom a gondozott kifejezést, hiszen a cél nem csupán gondozás) mentális felkészítését.

2. Az épületek három funkcióban működnének. A funkcionális csoportosítást az Esélyházak három szintje jelenti. Az első és legmagasabb szint a kiléptető lakás, amelyet a szociális-mentális gondoskodásra nem vagy már csak részben rászoruló hajléktalan emberek vesznek igénybe. Azt a fajta lakhatást jelenti a korábbi hajléktalanok számára, amikor teljesen önálló lakásban élhetnek, s hivatalosan leválasztott közüzemi díja-

ikat maguk fizetik. Ezen a szinten már az utolsó lépés előtt áll a lakó, hogy visszakerüljön a szokványos értelemben vett lakóközösségbe, ezért a program minden eleme segíti felkészülését a mindennapi életben általános, de számára talán még szokatlan állampolgári kötelezettségeik teljesítésére. Kihangsúlyozandó az a szemlélet, hogy bár nagyon sok törődést és segítséget kapnak, nekik is sokat kell ezért letenniük az asztalra. Cél az, hogy a munka terén is mihamarabb visszakerüljenek a szokványos társadalmi közegbe, mielőbb munkát találjunk nekik az Esélyházak-udvaron kívül. A kiléptető lakásból kikerülve elhagyják a hajléktalanellátó intézményrendszert.

A már említett mentális építés részeként folyamatosan keressük a kapcsolatfelvételt a rendszerbe bekerült személy családjával, hogy néhány év után képes legyen a régi lakóhelyén vagy annak közelében élni, lakni, lehetőleg velük együtt. Azonos megfontolásból, az egyik legfontosabb célként az elveszített önbecsülés visszaszerzését tűzzük ki. Ezekben a területeken is időre van szükség a változáshoz, s az idő mellett folyamatos támogatásra. Utóbbiak kapcsán felmerül a segítő emberi kapacitás kérdése és nehézségei. Ennek tisztázásáról, gyakorlati megvalósíthatóságáról még esik szó.

3. A második szint épületében kétágyas komfort nélküli, de otthonos szobákban helyeznék el a hajléktalanokat. Szobánként hűtővel és saját, zárható szekrényvel. Itt a közös helyiségek (konyha, étkező, mosókonyha, fürdő, WC) a folyosók végén lesznek. Ezen a szinten azok a munkaképes korú emberek lakhatnának, akik képesnek érzik magukat arra, hogy maguk körül rendet tartva, a munkában töretlenül részt vegyenek, s nagy bennük a hajlam sorsuk változtatására, de még nem érték el azt a szintet, hogy önálló lakásba költözhesse nek. Lesznek köztük olyanok, akik egészségi állapotuk miatt már csak részmunkát tudnának vállalni, de mégis azt a célt lehet kitűzni eléjük, hogy – mintegy felmenő rendszerben – átkerüljenek az első szint épületébe, s a program által kínált lehetőségek révén rehabilitációjuk mihamarabb pozitív irányba változzon. Nagy motiváció ez számukra, hiszen megcsillan előttük a lehetőség, ha törekszenek, hamarosan önállóan élhetnek. A közüzemi hozzájárulás fizetése alapfeltétel ezen a szinten is, megfelelően arányosítva az elérhető komfort szerint. Az említett lakhatási hozzájárulásukat az Esélyházak kht. által szerzett munkahelyektől származó bérből vagy külső munkahelyi keresetéből tudja fizetni. Ezen a szinten is nagyon fontos a szociális munkának az a része, hogy megkeressük a családot, visszaszerezzük az okmányokat, beillesszük őt a társadalomba.

4. Harmadik szintként – önmagáért a segítségért – a hajléktalan szociális otthon létrehozását jelöltük meg. Itt kapnának elhelyezést mindazok, akik nem tudnak már dolgozni, családjuk elérhetetlen, életük átmeneti szállón nem megoldható és koruk, egészségi állapotuk miatt fokozott ápolásra-gondozásra szorulnak. Az otthon egy- vagy kétágyas szobákkal, egy-egy nemenkénti négyágyas betegszobával, valóságos szociális otthonként működne, annak minden feltételével és emberséges gondozásával, szerény körülmények között. Azzal ugyanis tisztában kell lennünk, hogy nem számíthatunk a bent élő nyugdíjának egy részére, mint a ha-

gyományos szociális otthonok, mert lehetséges, hogy azzal nem rendelkezik.

5. Az épületegyüttesek közötti terek gyönyörűen parkosíthatók, kialakíthatók sportolási célokra, pihenésre. Az épületek nagysága alkalmas a többfunkciós közösségi helyiségek létrehozására, a szabadidő hasznos eltöltésére. A gazdasági és irodarészben vendégszobák kialakítását is tervezzük, hogy a látogató családtagok, és a rendszerrel ismerkedők szállást kapjanak. A sokszor megszakadt családi kötelékeket könnyebb úgy megerősíteni, ha a hozzátartozók láthatják: rokonuk már nem az utcán él, ápolt külsővel jelenik meg, szépen lakik, eredményekről tud beszámolni, ambícióval rendelkezik.

6. A szociális otthon ellátó konyha megteremti annak lehetőségét, hogy az itt élő, de már dolgozó személyek étkezésekre befizethessenek.

Hogyan valósítható meg a tervezet?

Az intézmény mindennapi életét egy emberséges, de szigorú házirend szabályozza, aminek kialakításában az első lakók is részt vesznek, akár csak az épületek kialakítási munkáiban a fogadott szakemberek mellett, hiszen sok köztük a korábbi szakember (kőművesek, villany-, vízszerek, asztalosok stb.). Szépítik saját maguknak, így erősödik kötődésük a hely iránt, otthonosabbnak tekintik azt, jobban megbecsülik, mintha mások készítették volna el számukra. Szabályrendszerét is jobban magukénak érzik, így könnyebben fogadják el.

Az állandó munkában foglalkoztatott, főállású, velük élő, legtöbb esetben bentlakó szociális gondozók mellett mások segítségére is óriási szükség van. Az mindenképpen biztos, hogy egy-egy emberrel való foglalkozás azért, hogy elérjük a kitűzött célt, óriási egészséges segítő kapacitást igényel. Mintegy tanulmányi terepként szeretnénk bevonni ebbe a munkába a felsőfokú szociálismunkás-képzést. Megállapodásokat kötünk a felsőfokú intézetekkel, hogy intézményrendszerünket tanulmányi terepként használják. Ezek a megállapodások természetesen csak akkor születhetnek meg, ha vezető oktatóink, tudósaink belátják annak szükségességét, hogy egy szociálismunkás hallgató későbbi munkáját döntően meghatározza, hogy a tanulmányai idején foglalkozik-e rászoruló, kiszolgáltatott helyzetben lévő emberekkel. Ennek bele kell tartoznia a valóban humánusan dolgozó szakember felkészítésébe. Egy hallgató mellé egy rászorulót rendelnénk, akit tanulmányai végére visszavezet a társadalomba, de legalábbis külső munkahelyre. Az említett szociálismunkás jelöltek minden segítséget, támaszt megadnak, fokozatosan erősítik a családi köteleket, segítik az érvényesülést és a motiválást. A hallgatók mellett ott lesznek a főfoglalkozású szociálismunkások mint mentorok.

Számolnunk kell a ténnyel is, hogy a hajléktalanok között sok a hívó ember. Az ő részükre ökumenikus alkalmak lehetőségét kell megteremtenünk, s lelki gondozást kell biztosítani.

Fontos része a programnak, hogy megteremtse a szabadidő hasznos eltöltését. Ebben legfontosabb szerepet – a változatos rekreációs foglalkozások között – a sport kapja. A fizikai aktivitás visszanyerése nagyon

fontos. Ettől fittebbnek, egészségesebbnek, magabiztosabbnak érzik majd magukat az „újrakezdő” emberek. Az aktív pihenési szemlélet kialakítása a cél, nem a passzív, elüldögélő, elfekvő lét.

Az intézményrendszerben jelen lesz a Foglalkozás-egészségügyi szolgálat, a rendszeres rendelések, vizsgálatok, gyógykezelések (pl. ízületi panaszok kezelése, szemüveghasználat bevezetése, ha szükséges, a cipőbetét hordására szoktatás, az önmagával való törődés igényének felkelése), hiszen ezek fontos momentumai az emberi építkezésnek.

Nagyon nagy szerepe van annak, hogy az itt élők egymás között mély, segítő barátságokat kössenek. Átélik az összetartozás, az egymás segítésének felemelő érzését.

Osztóként mint a hajléktalanok visszavezetésére a társadalomba, az úgynevezett B.R.O.T.-Házak révén. Az itt lévő lakásokban (külön lakásban, munkaszobával) együtt élnek a gondozottak és segítők, példás együttműködésben és empátiában. Az Esélyházaknál sokkal komplexebben felszerelt épületekben a kerekesszékesek és a hajléktalanok is jelen vannak, de csak azokkal, akik igazi segítők, mert már átérték mindazt, amibe a másik éppen belekényszerült. Ezek a komplex épületek kerületenként, s azok fenntartásában működnek. Magyarországon is tettek már lépéseket ilyen házak kialakítására. Ez a rendszer azonban nem tud tömegeket befogadni, de igen nagy a komfortfokozata, lehetőséget ad az empátiára és a sikerekre. Ez lehetne az Esélyházak magasabb lépcsőfoka. Milyen nagyszerű lenne, ha az igazi segítők az Esélyházakból kerülhethének ezekbe a házakba! Itt megmutathatnák, mit tanultak abban az intézményben, amely megadta számukra az esélyt az újrakezdéshez. Ők is segítenék a társadalom más elesettjeit, amint azt velük is megtette a társadalom. Már szinte utópisztikusnak tetszik ez az előre festett folyamat, mégis hiszem, hogy megvalósítható. A tervezet sikere révén felszámolhatók lesznek azok a téves sztereotípiák, melyek végigkísérik napjaink nyomorultjait, melyek hozzájárulnak kirekesztődésükhöz. Minél többfajta a segítő rendszer, annál nagyobb a lehetősége annak, hogy a *tízezres nagyságrendekben mért hajléktalan-kérdés érdemben változik.*

Kezdetben az államnak hathatós segítséget kell biztosítania a beindításhoz, később azonban a normatívákkal, s a beindult vállalkozások révén működtetniük kell tudni az egész egységet. A tervezet az Esélyegyenlőségi Kormányhivatal asztalán van, és úgy tűnik, fogékonyagra talált. A közeljövőben további egyeztetések várhatók az ügy előremozdítására.

Ehhez a feladathoz a Magyar Evangélikus Egyház szívesen adja közreműködését. Az erős történelmi egyház késznek mutatkozik részt vállalni a szép, karitatív, társadalmi feladatban. Ennek bizonyosságára folyamatosan szerveződik az Evangélikusok a hajléktalanokért baráti kör, mely szellemi kapacitásával, elképzeléseivel támogatja a szerveződő intézmény munkáját. A baráti kör várja mindenki jelentkezését, aki azonosulni tud az Esélyházak eszmeiségével és ötletével. Szükségünk van minden előremutató ötletre és kapcsolatra, az egész társadalom támogatására, az osztársadalmi összefogásra.

Felhasznált irodalom

168 óra 14. évfolyam, 48. szám, p. 29.

Evangélikus Élet. 2004. január 18.

Bíró Gyula-Vadász Anikó: A hajléktalan személyek sérelmére elkövetett bűncselekmények egyes kérdései. *Esély* 2003/4. sz.

Vecsei Miklós: Sajtótájékoztató a hajléktalan személyek ellátásáról 2002. december 5.